

Tâcüttevârîh'in Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler

Some Analysis on the Sources of Tâcüttevârîh

Mehmet İpşirli*

ÖZ

XVI. yüzyılın başarılı tarih teliflerinden biri olan Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcüttevârîh*'i ilk dokuz Osmanlı sultanının döneminin tarihidir. Müellif daha önce yazılmış olan tarihî eserleri inceleyip bunların isimlerini zikrederek, önemli ölçüde tenkit süzgecinden geçirip kaynak olarak kullanmıştır. Bunlar arasında İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Bihîşt*'inin ayrı bir yeri bulunmakla birlikte Mehmed Neşri'nin *Cihannümâ*'sından ve Türkçe *Tevârih-i Âl-i Osman*'lardan kaynak olarak özellikle yararlanmıştır. *Tâcüttevârîh*, *Heşt Bihîşt*'i model alarak belâğatı ön plana çıkaran süslü ve ağıdalı nesri benimsemiştir. İran tarihçiliğinin en önemli özelliği olan bu tarz daha önce Atâ Melik Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin temsil ettiği bir ekol olup Osmanlı tarihçiliğinde Farsça olarak Bitlisi, Türkçe olarak ise Hoca Sâdeddin ile devam etmiştir. Eser yazıldığı tarihten itibaren büyük yankı uyandırıp çok sayıda istinsah edilmiş, oldukça erken tarihlerde batı dillerine çevirileri yapılmıştır. Bu makalede özellikle eserin kaynakları üzerinde durulup bazı değerlendirilmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Tarih Yazıcılığı, *Tâcüttevârîh*, Hoca Sadeddin Efendi, *Heşt Bihîşt*, *Târih-i Neşri*

ABSTRACT

Tâcüttevârîh of Hoca Sadeddin Efendi, one of the most successful works of the 16th century, is the history of the period of the first nine Ottoman Sultans. Having studied the historical works on the same topic which had been written earlier, the author reviews and critiques these works. İdris-i Bitlisi's *Heşt Bihîşt* has a special place among them. However, Hoca Sadeddin Efendi particularly benefited from Mehmed Neşri's *Cihannümâ* and from the Turkish version of *Tevârih-i Âl-i Osman* as resources for his own work. *Tâcüttevârîh* adopted the Iranian historiography with ornate rhyme by taking the model of *Heşt Bihîşt*. This style, which is the most important feature of Iranian historiography, comes from a school previously represented by Atâ Melik Cüveynî, Vassâf and Şerefeddin Ali Yezdî. This school was represented in Ottoman historiography by Bitlisi in Persian and by Hoca Sâdeddin in Turkish. Upon the completion of Hoca Sadeddin Efendi's work, it gained a wide reputation and many copies were made. They were translated into Western languages quite early. The particular focus of this article is to examine the sources of the work and to make some evaluations.

Keywords: Historiography, *Tâcüttevârîh*, Hoca Sadeddin Efendi, *Heşt Bihîşt*, *Târih-i Neşri*

*Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.I. 0000-0002-1665-1620

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet İpşirli,
İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: mipsirli@medipol.edu.tr

Başvuru/Submitted: 30.05.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.06.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

13.07.2020

Kabul/Accepted: 18.07.2020

Atıf/Citation:

İpşirli, Mehmet. "Tâcüttevârîh'in Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler," *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 71 (2020): 181-196.
<https://doi.org/10.26650/TurkJHist.2020.011>

Tarihi kaynakların bilimsel usullerle yayınlanmasında, tarihinin isim zikrederek veya etmeden istifade ettiği kaynakların tespiti ve bunlardan ne ölçüde faydalandığının ortaya konulması dikkat ve emek isteyen bir çalışmadır. Osmanlı vekayinamelerinin tenkitli neşrinde de kaynakların bütün özellikleriyle belirlenmesi bilhassa zorluklar arz etmektedir. Çünkü önceki kaynakları kullanmanın, o kaynaklardan etkilenme ve faydalanmadan başlayarak intihale kadar uzanan çok geniş ve tespiti zor bir yelpazesi bulunmaktadır.

XVI. asır, Osmanlı Tarih Yazıcılığında standart tarih teliflerinin meydana getirilmesi, yeni türlerin oluşturulması ile çok parlak bir dönem olmuştur. Ayrıca dil, üslup açısından da zenginliğin yaşandığı görülmektedir. *Tâcüttevârih*'in de bu zenginlikte önemli bir yeri ve katkısı bulunmakta olup oldukça erken tarihlerden itibaren batı dillerine tam ve kısmî tercüme yapılmıştır¹. Eserin Osmanlı döneminde iki cilt halinde itinalı bir tab'ı² ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından büyük bir gayret ve emek sarfıyla sadeleştirilmesi yapılmıştır³. Eser ve müellifi üzerine çeşitli seviyelerde araştırmalar da gerçekleştirilmiştir⁴.

- 1 Erken tarihlerden itibaren tamamen veya kısmen Batı dillerine tercüme yapılmıştır. Eserin bütününü Vincenzo Brattuti, İtalyanca'ya çevirdi (Sadeddin Efendi, *Chronica dell'origine e progressi della Casa Ottomana composta da Saidino Turco, eccellentissimo storico in lingua turca*, Wien 1649). Batılı tarihçiler genelde bu çeviriyi kullandı. Antoine Galland tarafından Fransızca'ya ve Heinrich Friedrich von Diez tarafından Almanca'ya tercüme edildi. Latince, İspanyolca, Macarca ve Rusça'ya çevrilmiştir. Adam F. Kollár (ö. 1783) *Tâcü't-tevârih*'in Latince tercümesiyle Osmanlıca metnini hazırlamıştır (*Annales Turcici Taschet-Tavorih sive Corona annalium dicta ab inito gentis Ottomanicae usque ad Muradem primem pertigens*, Vindobonae 1755). E. J. W. Gibb *Tâcüttevârih*'in İstanbul'un fethi kısmını *The Capture of Constantinople from the Taj-ut-Tevarikh*, başlığı ile İngilizce yayınladı, Glasgow 1879. Batı dillerine yapılan tercüme için bk. F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (OTYE)*, Ankara 1982, s. 140.
- 2 *Tâcüttevârih*'in yurtdışı ve bilhassa Türkiye kütüphanelerinde tam veya belli bir kısmına ait yüzden fazla nüshası bulunmaktadır. Tam nüshaların önemli bir kısmı tek cilt halinde bir kısmı da iki cilt halinde istinsah edilmiştir. Eser, Maarif Nâzırı Nevres Paşa'nın yakın alakası ile birisi müellifin sağlığında 1005/1596 yılında, diğeri 1012/1603 yılında istinsah edilmiş iki nüsha esas alınıp, ayrıca bizzat Sadeddin Efendi'nin kendi el yazısı ile yazılmış üç mecmuadaki notları dikkate alınarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1279-1280/1863-64). Müellifin, babası Hasan Can'dan dinlediklerine dayanarak kaleme aldığı on iki hikâyeden oluşan *Selimmâme* ise eserin II. cildinin sonuna ilâve edilmiştir (II, 602-619).
- 3 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih* (Tarihlere tâctır bu kitap), sadeleştirilen İsmet Parmaksızoğlu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1974-1979, I-V cilt. Merhum Parmaksızoğlu, liyakatle ve büyük emek sarfıyla çok zor bir işe girişip, bu külfetli metni anlamaya çalışıp eseri beş cilt halinde mümkün olduğu ölçüde Arapça Farsça kelimelerin karşılıklarını vererek sadeleştirmiş, bu gayretini kendisi "*Osmanlı yazarlarının Arap ve Acem iplikleriyle dokuyup Türkçeye giydirdikleri elbiseyi soyarak, onun yerine yerli ipliklerden dokunmuş sözlerden oluşan bir elbise giydirmek*" cümlesiyle ifade etmiştir.
- 4 Mehmed Yıldırım, *Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1997; Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003; a.m.f., "Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Konya Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XIV (2003), 165-207; M. Aktepe, "Hoca Sa'deddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve bunun Zeyli Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 101-116; Ş. Severcan, "Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri", *Kayseri EÜİFD*, VIII (1992), s. 73-78; Ş. Turan, "Sa'de'd-dîn", *İA*, X, 27-32; a.m.f., "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*, X, 196-98; M. İpşirli, "Tâcü't-Tevârih", *DİA*, XXXIX, 357-59.

Hoca Sadeddin Efendi, telif ve tercüme eserleri arasında en önemlisi olan *Tâcüttevârih*'in telif sebebini eserin başında açıklamaktadır: Osmanlı'nın tarihinin bütün ayrıntılarıyla kaleme alındığını, ancak bunların çoğu Farsça parlak cümleler halinde yazıldığından herkesin bunu anlaması mümkün olmadığı gibi ayrıca bazı kimseler belâgatlı ve ağıdalı bir üslup ile uzun yazmağa çok hevesli olduklarından terkipleri anlamsız olup kısa yazılacak yerde uzun, konuyu toparlamak yerine dağıtarak yazdıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu eserlerin çoğunluğu Sultan II. Bayezid zamanına kadar gelmekte olup ondan sonra çok başarılı işler yapan Hadimü'l-Haremeyn Sultan Selim ve oğlu Sultan Süleyman Han zamanlarının yazılmamış olmasının eksikliğine temas etmektedir⁵. Aslında Sadeddin Efendi'nin burada XVI. asır başlarında yazılmış olan tarihleri eleştirmesi, ayrıca Selimnameler'de Yavuz'un saltanatı etraflıca değerlendirildiği halde yazılmadığı demesi dikkate değer görüştür.

Sadeddin Efendi bu eksikliği karşılamak üzere Yavuz ve Kanuni zamanlarının olaylarını yazmayı arzu etmekle birlikte hocalık meşguliyeti ve ilmi idarî faaliyetleri sebebiyle buna fırsat bulamadığını, Muslihiddin Lârî'nin II. Selim'e takdim ettiği ünlü *Mir 'âtü'l-edvâr* adlı Farsça umumi tarihini Türkçeye tercüme ettiğinde Lârî'nin eserine hâtıme olarak eklediği Osmanlı tarihinin çok kısa, yetersiz ve başarısız olduğunu, olayları çok özet vermesi, çok önemli bazı konuları ihmal etmiş bulunduğunu, bir Osmanlı tarihi yazılmasını Osmanlı Hanedanına ve onun padişahlarına karşı bir şükran borcu olarak düşünüp tarihini Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sonuna kadar getirdiğini ifade etmektedir⁶.

Bu çalışmada *Tâcüttevârih* yazılırken istifade edildiği bildirilen kaynaklar ve bunlardan hangi konu ve olaylarda istifade ettiğine dair misaller verilerek bazı tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Kaynaklardan yararlanırken kullanılan ifade ve üslup takip edilen usul hakkında fikir vermek için metinden yapılan iktibaslar yer yer içeride ve dipnotlarda gösterilecektir.

Tâcüttevârih'te tarihi kaynaklara atıflar büyük çoğunlukla ilk yedi padişahın dönemine ait olup Sultan II. Bayezid ile Yavuz Selim'in saltanatını ve ulemâ, meşayih biyografilerini içeren ikinci ciltte iyice azalmakta, Yavuz dönemi için bilhassa şifahî kaynak olarak Hasan Can'ın anlatımına önem verilmektedir.

5 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*, İstanbul 1279 /1862, I, 9.

6 *Mevlânâ Muslihuddîn Lârî bir Târîh-i celîlü'l-i'tibâr te'lîf ve ism-i sâmî-i Sultân-ı biheştî-me'âd ile teşrîf edip südde-i sa'âdete getirmiş ve hâtimesin icmâl-i Tevârih-i Osmâniyye ile bitirmiş, ammâ mezîd-i ihlâl ve fart-ı icmâl ile mühimmâtü hayyiz-i ihmâlde bitirmiş.*

Çün ol selâtîn-i pesendide-âyînün tefâsîl-i kîyas ve gazavât-ı azîmelerinden gâfil ve tahrîri tasvîr-i menâkib-i cemîlelerini ihâtaya gayr-i kâfil olup şân-ı me'âlî-nişân-ı şâhânelerine münâsebeti görünmez idi. Lâ-cerem nüzhet-efzâ-i mahâfil ve matbû '-i e'âlî vü esâfil olan Tevârih-i matbu 'a-i Osmâni tahrîri muktezâ-i edâ-i şükr-i ni'met ve lâzîme-i îfâ-i merâsim-i sadâkat biliniz müste'inen bi-veliyî'l-cûd ve müstemiden min-Vâhibi'l-Vücûd şurû '-ı maksûda bezl-i mechûd olunup fâtihu 'l-Arab ve 'l-Acem pâdişâh-ı Cem-haşem-i veliyü 'n-ni 'am, zü'l-mecdi 'l-etemm ve 'l-cûdu 'l-e'amm Sultân Selimü 'l-mâzî -revvahallâhu fî riyâzi 'l-merâzâ- hazretlerinin hâtîme-i ahvâl-i yümn ittisâllerine dek itmâm müyesser olmuşdu. Tâcüttevârih, I, 10.

Birçok kaynaktan istifade etmesi, *Heşt Behişt*'e ve Neşri *Cihannüma*'sına onlarca defa atıf yapması Hoca Sadeddin Efendi'nin kaynaklarını belirtmekte titiz ve dürüst davrandığı intibahı vermekle birlikte istifade ettiği halde zikretmediği birçok kaynağın olması da muhtemeldir⁷.

Tâcüttevârih'te karşılaşılan önemli bir mesele de tarihi hadiseler anlatılırken siyak ve sibaka uygun şekilde metnin içerisine yerleştirilmiş olan yüzlerce Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerin aidiyeti hususudur. Başında “Li-müellifihî, Li-münşihî” yazılı olanlar dışındaki şiirlerin kimlere ait olduğunun tespiti ayrı bir araştırma konusudur.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*'i telif ederken birinci derecede İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'ini⁸ ana kaynak olarak kullanarak eserin I. cildinde şahıslar ve olaylarla ilgili olarak pek çok atıfda bulunmuştur. İkinci ciltte İdrîs-i Bitlisî'nin adı on beş yerde geçmekteyse de iki üç istisna dışında bunlar onun tarihine atıf olmayıp genellikle hizmetleriyle ilgilidir⁹. Sadeddin Efendi'nin adı geçen eserden ne ölçüde faydalandığı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. *Tâcüttevârih*'in *Heşt Behişt*'in bazı yerleri kısaltılarak yapılmış bir tercümesi, hatta bir kopyası olduğu iddia edilmiştir. Bunu muhtemelen ilk defa Hammer ileri sürmüştü¹⁰, daha sonra yerli ve yabancı birçok tarihçi aynı görüşü benimsemiştir. Gerçekten İdrîs-i Bitlisî'nin eserindeki süslü ifadeler çıkarıldığında geri kalan bilgilerin aktarılış biçimi *Tâcüttevârih* ile önemli ölçüde örtüşür. Ancak her ikisinin bir başka ortak kaynaktan yararlandığı bilinmektedir. *Heşt Behişt*'in *Tâcüttevârih*'e kaynaklığı konusunda özellikle Osman Gazi ve II. Bayezid dönemi olayları ve şahısları için en dikkate değer araştırmayı Dr. Vural Genç yapmış, önce I. Ketîbesi Osman Gazi kısmı üzerine yaptığı Yüksek Lisans tezinde¹¹, daha sonra da VIII. Ketîbesi Sultan II. Bayezid dönemi üzerine yaptığı Doktora çalışmasında, *Heşt Behişt*'in tesirleri bahsinde *Tâcüttevârih*'in bu eserden istifadesini etraflıca değerlendirmiş, bazı kısımlar hariç *Heşt Behişt*'in II. Bayezid dönemine ait bilgilerini, yer yer kısaltarak, çoğu yerde de kaynak olarak göstermeden *Tâcüttevârih*'e aktardığı kanaatini bazı misaller vererek ifade etmiştir¹². M. İbrahim Yıldırım da *Heşt Behişt*'in VII. Ketîbesi

7 Nitekim İshak Çelebi Selimname'sinden birkaç yerde istifade ettiği halde zikretmemiştir, bk. İsmet Parmaksızoğlu, “Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi”, *Tarih Dergisi*, c. III, sayı 5-6 (1953), s. 132-134 (Karnıyarık halinde yedi misal veriliyor).

8 *Tâcüttevârih*, I, 22, 65, 135, 147, 159, 200, 215, 235-36, 298-99, 308, 311, 327, 332, 346, 355, 359, 362, 366, 371, 375, 377, 389, 390, 412, 418, 459, 466, 469, 487, 517, 521, 563.

9 *Tâcüttevârih*, II, 288-312, 322-323. Sadeddin Efendi, bir iki istisna dışında atıflarında Mevlânâ İdrîs ve Mevlânâ Neşri ifadesini tercih etmektedir.

10 “Bu fikra, Osmanlı İmparatorluğu'nun en meşhur müverrihi olan Sa'deddin'in tarafgirliğine dâir bir fikir verebilir. Selefini (İdris-i Bitlisî) hemen kâmilten istinsah etmiş olmasından dolayı elbette onu Medh etmesi kendisince de muktezi idi”. J. V. Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, Atâ Bey, İstanbul 1329, I, 29.

11 Vural Genç, İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, Osman Gazi Dönemi, Mimar Sinan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. LX-LXIII.

12 Vural Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 467-471; a.m.lf., *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisî (1457-1520)*, TTK, Ankara 2019, s. 549-553.

üzerine olan araştırma ve çevirisinde benzer görüşü belirtmiştir¹³. Sâdeddin Efendi, Neşrî'nin *Târih-i Neşrî*'sini de temel kaynak olarak kullanarak sıkça atıflar yapmıştır¹⁴. Nitekim *Târih-i Neşrî*'nin *Heşt Bihîşt* için de ana kaynak olduğu ifade edilmektedir¹⁵.

Sadeddin Efendi ayrıca Şerefeddin Ali Yezdi'nin (ö. 858/1454) *Zafernâme*'sini¹⁶, Hâtîfî'nin (ö. 927/1521) *Timurnâme*'sini (I, 153, 186) Yıldırım Bayezid döneminde kaynak olarak kullanmış; Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) *Hamse*'sini, İbn Şihne'nin (ö. 815/1412) eserini¹⁷ İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine*'sini (I, 135, 332); Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını¹⁸, Kemâlpaşazâde (ö. 940/1534) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını¹⁹, Hadîdî'nin manzum *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını²⁰ da zikretmiştir. İsim belirtmemekle birlikte müellifi belli olan veya anonim Türkçe Osmanlı tarihlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır²¹. Sadeddin Efendi, ünlü şairlerin önemli şahıslar veya olaylar için düşürdüğü tarihlere eserinde yer vermiştir. Nitekim Lâmi'î Çelebi, düşürdüğü tarih beyitleri ile (II, 103, 213) ve Molla Câmi'in *Nefehatü'l-üns* Tercümesi (II, 581) *Tâcüttevârih*'in kaynakları arasında yer almıştır²². Kezâ Molla Lütfî'nin (ö. 900/1495) Fatih Sultan Mehmed için düşürdüğü Farsça tarih beyti (I, 582) yanında Şair Necâtî'nin (ö. 914/1509) Manisa Sancakbeyi Şehzade Mahmud'un vefatı üzerine yazdığı mersiye (II, 214-215) atıf yapılmıştır²³.

Tâcüttevârih'in son kısmı (II, s. 400-600), ilk sekiz padişah döneminin 264 ulema ve meşayihinin hal tercümelerini ihtiva etmektedir. Sadeddin Efendi'nin bu bölüm için ana kaynağı Taşköprüzâde'nin *eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye*'si olup buna sadece belirli yerlerde atıflarda bulunmaktadır²⁴. Bu kısımda Hoca Sadeddin Efendi ilmiye mensubu olması hasebiyle yer yer kendi tecrübe, bilgi ve gözlemlerini de nakletmektedir²⁵.

13 İdris-i Bitlisî, *Heşt Behîşt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013, CIII-CIV.

14 *Tâcüttevârih*, I, 14, 141, 146, 221, 278, 298, 332, 336, 345, 355, 357, 358, 366, 370, 372, 374, 383, 390, 468, 470, 472; II, 11, 40.

15 V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", çev. Salih Özbaran, *TED*, IX (1978), s. 238; Abdülkadir Özcan "Heşt Bihîşt, *DİA*, XVII, 271-273.

16 *Tâcüttevârih*, I, 186, 214, 215, 217, 221.

17 Timur'la ilgili eseri *Nuzhetü'n-nevâzir* olmalı.

18 *Tâcüttevârih*, I, 346, 365.

19 *Tâcüttevârih*, II, 399; Ayrıca *Selimnâme*'de Kemâlpaşazâde'den bir hikâye nakletmektedir (II, 619).

20 Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 131-32; *Tâcüttevârih*, I, 217, 305.

21 Bu hususu "bazı Türkî tevârihte" (I, 159, 186), "bazı tevârih-i Osmâniyye'de" (I, 149, 218, 35, 370), "müverrihân-ı Türkî-nüvis" (I, 374), "bir Türkî tarih" (I, 521), "Tevârih-i Türkiyye'de mastûr olduğu üzere" (I, 89, 308, 332, 374, 377, 451), Türkî nüvis (I, 443), "tevârih-i Türkiyye'nin birinde zikrolunmuş ki" (I, 374), "bazı tarihlerde" zikr olunur ki (I, 135, 159, 366, 371) gibi ifadelerle belirtmiştir.

22 *Tâcüttevârih*, II, 103, 213, 581, 589, 592.

23 Fetret döneminde Emir Süleyman'dan bahsederken Ahmedî'nin (ö.815/1412) ünlü *İskendernâme* adlı eserini Süleyman'a ithaf ettiğini belirtmektedir, I, 255.

24 *Tâcüttevârih*, I, 345; II, 412, 427, 517, 518, 548, 553, 570, 574, 577, 580, 582, 586, 596.

25 *Tâcüttevârih*, II, 389, 424, 427-428, 429, 491, 492, 494.

Sultan III. Murad'ın cülusundan sonra bir gün huzurunda tarihî konulardan bahsedilirken Sultan Murad, Hocasının da bir Osmanlı Tarihi yazdığından haberdar olmuş ve bir nüshasının Hazine-i Âmir'e takdim edilmesini ferman buyurmuştur. Bu emir üzerine Sadeddin Efendi eserini ikmal edip temize çekerek 992/1584 tarihinde her bir padişaha bir tabaka ayırarak dokuz bölüm halinde tertip edip III. Murad'a takdim etmiş ve ismini *Tâcüttevârih* olarak belirlemiştir²⁶. Sadeddin Efendi eserini yazarken yukarıda belirtildiği üzere kaynak kullanımında farklı davranışlar sergilemiştir. Öncelikle kaynaklarını zikretme konusunda oldukça dikkatli ve açık davrandığı özellikle kendisinden önceki ve çağdaşı olan bazı tarihçilerle mukayese edildiği zaman daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim kendisinin birçok kere atıfta bulunduğu İdris-i Bitlisî ve Neşrî, bir iki istisna dışında kaynak zikretmediği bilinmektedir²⁷.

***Tâcüttevârih*'teki atıflardan misaller:** Hoca Sadeddin Efendi, Orhan Gazi'nin doğumu, tahta çıkış tarihi ve kaç yaşında vefat ettiği konusunda İdris-i Bitlisî ve Lârî'nin verdikleri bilgileri değerlendirmekte tarihçilerin çoğunun, doğum tarihi olarak H. 680'i verdiklerini, İdris'in, Orhan'ın saltanatını 41 yıl göstermesi hata olduğu gibi Lârî'nin, Orhan'ın yaşı, saltanatı hakkında verdiği bilgilerin de açık bir tenakuz olduğunu belirterek tenkit etmektedir²⁸.

Lârî, felaketlerle dolu Timur devrini anlatırken Sultan Bayezid'in ölümünü 14 Şaban 805 olarak hatalı verirken eserinin Osmanlı tarihi kısmında 804 olarak düzeltmiştir²⁹.

Sadeddin Efendi, olayları ve tarihlerini verirken bazen birkaç kaynaktaki tarihi karşılaştırmakta, kendisi de tercihini yapmaktadır. Meselâ Kadı Burhâneddin olayı tarihinin

26 *Bir gün pişgâh-ı serîr-i a'lâlarında ecdâd-ı dâd i'tiyâdlarının ba'zı menâkıb-ı cemîleleri incirâr-ı kelâmı zikr olunup ba'zı sıyer-i marziyye ve hikâyât-i mâziyyelerinden sem'-i hümayûnlarına ermek takribi ile bu hakîrin cem' ettiği tevârih ma'lûm-ı şerîfleri olup andan bir nüsha Hızâne-i Âmir'e de olmak bâbında ferman-ı lâzîmü'l-iz'anları sâdır olmağın imtisâlen li-emrihi'l-âlî bu nüsha ki nâsîh-i nûsah-ı tevârih-i selef ve ism-i sâmilileriyle ünvanı müşerrefdir ve bu teşerrüfle "Tâcüttevârih" ile müsemmâ olmağa sezâvârdır, Südde-i ulyâlarına ithâf olundu. Me'müldür ki kusûru zeyl-i a'fyle mestür ve nazar-ı kabul ile manzûr ola, (Tâcüttevârih, I, 11-12).*

27 Kemalpaşazade'nin de Fatih Sultan Mehmed cildinde, Ayasofya Tarihi ile ilgili Grekçe'den tercüme edilen bir eser dışında kaynak zikretmediği bilinmektedir. *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Ş. Turan, TTK, Ankara 1957, s. XXXV.

28 *Ekser müverrihîn sâl-i vilâdetlerini sene semânin ve sitte mi'e (680/1281-82) 'de ta'yîn etmişlerdir ki Ertuğrul Gâzî'nin sâl-i vefâtıdır. Bu takdîrce müddet-i ömürleri seksen bir yıl olur ve serîr-i saltanata cülûsları Bursa fethi ile bile sene sitte ve ısrîn ve seb'a mi'e (726/1326) 'de vâkı' olduğu meşhûrdur. Müddet-i saltanatları otuz beş yıl olur. Mevlânâ İdrîs'in kırk bir yıl dediği mahall-i nazardır. Mevlânâ Lârî Osman Gâzî'nin sâl-i vefâtını yedi yüz on birde ta'yîn edip ve Orhan Gâzî'nin sâl-i vefâtını yedi yüz elli birde ta'yîn etmişken sinn-i şerîflerini altmış dört ve müddet-i saltanatlarını otuz üç ta'yîn ettiği tenâkuz-ı münker ve hatâ-i ezherdir (Tâcüttevârih, I, 65).*

29 *Mevlânâ Lârî hûd beyân-ı vekâyi'-i pür-şenâyi'-i Timurî'de ol saltân-ı sa'idin târih-i vefâtını sene hamse ve semâne mi'e Şa'ban'ın on dördünde ta'yîn etmişken Tevârih-i Osmâniyye'sinde sene erba'a ve semâne mi'e (804/1401-2) de vukû'unu tansis ettiği adem-i ihtimâmuna şahiddir (Tâcüttevârih, I, 218).*

İdrîs-i Bitlisî'de 794 (1392) olarak gösterildiğini, kendisinin de bunu benimsediğini yazar. Fakat tarih kitaplarının çoğunda 798 (1396) tarihi verilmiştir. İbn Şihne, Şerefeddin Ali Yezdî ve İbn Hacer 799'u kabul etmişlerdir³⁰. Şerefeddin Ali Yezdî'yi, "Eğerçi Mevlânâ Şerefüddin Ali ta'assub-ı celî mesleğine zâhib olup ... Timurleng'i ... ayyuka çıkarıp makâbih ve mesâvîsini mehâsin sûretinde ibraz" ettiğini belirterek sert biçimde eleştirmektedir³¹. Hoca Sadeddin kendisi ile mukayese ederek Ali Yezdî daha eserinin başında ağır eleştirmektedir.

Âleme neşr için bu evsâfi
Bu gülistânın oldu vassâfi
Şerefüddîn Ali gibi her dem
Zikr-i evsâf-ı ehl-i bağy etmem
Ehl-i bağyın sıfâtına hâme
Nice nâm eyleye *Zafernâme*
Menkabet-gûy-i Âl-i Osmân'ım
Ol selâtime menkabet-hânım³².

Selanik kalesinin fethi konusunda Neşrî ve Bitlisî'nin farklı rivayetlerini, naklettikten sonra Bitlisî'nin görüşünün daha isabetli olduğunu belirterek kendi tercihini de ortaya koymaktadır³³.

1396 senesi Niğbolu savaşına katılmış olan Timurtaş-oğlu Umur Bey'in sohbetinde bulunan bir görgü şahidi tarihçi, bu savaşta Müslümanlar eline geçen esir sayısının iki binden ziyade olduğunu nakletmiştir. İdris-i Bitlisî bu savaşla ilgili olarak yüz otuz bin kişilik Macar ordusunun Niğbolu üzerine yürüdüklerini nakletmektedir³⁴.

Bitlisî'nin Bursa Ulu camiiinin inşası münasebetiyle güzelliklerini saydıktan sonra Emir Buhari'nin Seyyid Ali Hemedânî ile sohbetinden bahsettiğini, *Nefehatü'l-üns*'te

30 *Eğerçi Mevlânâ İdrîs Kâdi Burhâneddîn kaziyyesini sene erba'a ve tis'in ve seb'a mi'e (794) 'de ta'yin etmiştir. Ve bu hakir dahi bâd-i nazarda ol mesleğe gitmiştir. Lâkin ekser kütüb-i tevârihde sene semân ve tes'in ve seb'a mi'e (798) 'de olması mastûrdur. İbn Şihne Târîhi ve Şerefüddîn Ali Yezdî Târîhi gibi ve gayrihimâ belki İbn Hacer'in Dürrü Kâmine'sinde sene tis'a ve tis'in ve seb'a mi'e (799) 'de ta'yin olunmuşdur. (Tâcüttevârih, I, 135).*

31 *Tâcüttevârih, I, 135, 159.*

32 *Tâcüttevârih, I, s. 4.*

33 *Ve sipâh-ı Freng-i bî-ferheng def'i için Selânik cânibine nehzat buyuruldu ve sene-i mezbûre Cemâdiye'l-âhire'sinin on dokuzunda Selânik vilâyeti teshîr olunup ol hudûdda olan kulâ' fethine ihtimâm buyuruldu. Mevlânâ Neşrî bu rivâyeti ihtiyâr edip demişdir ki: "Derler ki Selânik Kal'ası'nı dahi ol senede almış idi. Ammâ vefâtlarından sonra yine kâfir aldı, lâkin ol esahhdır". Mevlânâ İdrîs rivâyet-i sâniye üzere yazıp bu mazmûnu edâ etmişdir ki Selânik-Hisârî cânib-i berden muhâsara olunup gâziyân-ı firûz tîr-i dîl-dûz ve tîg-i ciger-sûz ile küffâr-ı hîle-endûz kanımı dökme ile ma'reke efrûz oldular (Tâcüttevârih, I, 141).*

34 *Kesret-i esîr bir mertebeye varmış ki ol ma'rekede hâzır olan Timurtaş-oğlu Umur Bey sohbetine ermiş bir târih-nüvis şöyle yazmış ki Umur Bey bu hakire dedi ki ol kâr-zârda tenhâ bizim tâ'îfemiz eline giren esîr iki binden ziyâde idi ve bu hikâyet bu vechile Umûr Bey'den rivâyet olunmuşdur. Ammâ Mevlânâ İdrîs Târîhi 'nde mezkûr olan budur ki: sene semân ve tis'in ve seb'a mi'e (798) 'de yüz otuz bin mikdârî Üngürüs kâfiri Niğbolu üzerine düşüp mukaddemâ Evrenos Bey dîl almak için varıp asker-i küffâr nâ-ma'dûd ve medâhil ü mehârici mesdûd olmağın ne dîl alabilir ve ne kal'adan haber almağa yol bulur. (Tâcüttevârih, I, 143).*

Hemedanî'nin ölümü 786/1385 olarak verildiğini bu durumda Bitlisi'nin rivayetinin doğru olması mümkün olmadığını belirtmektedir³⁵.

Hoca Sadeddin Efendi Timur'un Doğu Anadolu ve Şam'daki tahribat ve zulmünden bahsederken³⁶ iki yerde Şerefeddin Yezdî'ye atıf yapmakta ve onu Timur'u savunmak ve temize çıkarmakla suçlamaktadır. Timur'un ihsanlar vaad ederek Yezîdîleri Ümeyye Camiinde toplayıp yaktırdığını, Şam şehrini, Hama ve Haleb kalelerini de yaktırdığını bazı kaynakların söylediğini belirttikten sonra Şerefüddin Yezdî'nin Timur'u savunan Farsça iki beytini iktibas etmekte ve Şam'da olan yangının kasıtlı değil istemeyerek çıktığını Yezdî söylemekte ise de doğrusunu Allah bilir diyerek, bir hüküm vermekten kaçınmaktadır³⁷.

Hoca Sadeddin Efendi, Timur'un Anadolu'da tahribatı ve zulmü hakkında Türkçe Osmanlı tarihlerinin bilgi vermediğini, muhtevalarının zayıf, yetersiz ve yanlış olduğunu belirttikten sonra, Şerefeddin Yezdî'nin Timur'un torununun hükümdarlığında yanında bulunduğundan açıkça taraf tuttuğunu, çok abartılı cümleler kullandığını, Timur'un icraatını başarı imiş gibi göstermesinin büyük bir tahrifat olduğunu ifade eder. Beğenilecek yönü itibarıyla olayların tarihlerinin, ay ve günlerinin tesbitinde büyük çaba sarfetmesi sebebiyle *Zafernâme*'nin kıymetli bir eser olduğunu söylemektedir.

Mütetebbi'ân-ı ahbâr-ı sultânî ve mütefahhısân-ı saha'îf-i âsar-ı Osmânî -harrese 'l-lâhu mülkehüm ve ecrâ fî-bahri 'l-murâdi fülkehum- habîr ü muttali'lerdir ki bu zıkr olunan ahbârdan *Tevârih-i Osmâniyye* bî-behredir. Bâ'is-i hücum-ı Timur ve tahrib-i Sivas akîbinde diyâr-ı Rûm'a adem-i ubûru ne illete mübtenî idüğü ve Sultân Ahmed'in keyfiyyet-i mecî' ü zehâbî ve bu mâbeynde Timur ne mahalde olup ne amele meşğûl idüğü hiç birinde mezkûr değildir. Tafsîl-i hâle basîretle vukûfun mevkûfun aleyhi olduğu cihetten Târih-i Şerefüddîn Ali Yezdî'den intihâb olunup tayy-i kitâbda derc olundu. Egerçi Mevlânâ Şerefüddîn Ali ta'assub-ı celî mesleğine zâhib olup asrında olduğu pâdişâh nebîre-i Timur olduğu cihetten ve ol zamân selâtîni tetebbu'-ı tevârihe ziyâde meşğûf oldukları sebebden mübâlaga ve iþrâ mukaddematını icrâ etmişdir. Ve Timurleng'i nerd-bân-ı tavsîf-i durûg ile ayyuka çıkarıp

- 35 *Mevlânâ İdrîs ol câmi'-i nefîs mehâsinini ta'dâd ettikde bunu dahi yâd etmişlerdir ki kutb-ı evliyâ ve merkez-i dâ'ire-i asfiyâ,*
Beyt: Mürşid-i râh-ı kâdî ve dâni - Şeyh Seyyid Ali Hemedânî
... hazret-i Emîr Seyyid Buhârî sohbetinin hevâsî fezâ-i zamîrlerine sârî olup Bursa'da Câmi'-i Kebîr binâ olunduğu evkâde ol iki Seyyid-i sûtûde-sifât beyninde mülâkât ve sohbet-i pür-berekât müyesser oldu Nefehâtü'l-Üns'de Seyyid Ali Hemedânî hazretlerinin vefâtını sene sitte ve semânin ve seb'a mi'e (786) Zilhicce şinde ta'yin etmişlerdir. Bu takdîrce binâ-i câmi' ile Emîr hazretlerinin intikâlleri mâ-beyni on yıldan ziyâde olur (Tâcütevârih, 147).
- 36 *Şerefüddîn Ali Yezdî târihinde mezkûrdur ki evâhir-i sene isneteyn ve semâne mi'e (802/1400)'de ki Timur-ı pür-vesvâs eşrâr-ı nâs ile azm-i tahrib-i Sivas etdikde Sultan Ahmed-i Celâyir zamîrine celâ-i vatan mülâhazası sâyir olup... (Tâcütevârih, I, 150)*
- 37 *Ba'zular demişdir ki Timur-ı hun-âşâm Şâm Yezîdîlerini Yezîdilik izhârî ile aldayıp Yezîdîler Benî Ümeyye Câmi'ine girsinler ve ihsân rüsumun görsünler demekle ol câmi'-i şerîfde cem' edip ihrâk eyledi. Şehri dahi ol yakdı, Hama ve Haleb Kal'aların dahi yıkıp yakdığını nitekim Şerefüddîn Yezdî demişdir... Hark-ı Şâm hakkında rivâyet-i sâniye sîdkına delâlet etse olur lâkin Mevlânâ Şerefüddîn Şâm 'da olan işti'âl-i nâr min-gayr-i kasd ü ihtiyâr olmasın iş'âr etmişdir, vallâhu a'lem (Tâcütevârih, I,156).*

makâbih ü mesâvisini mehâsin sûretinde ibrâz ve hevâ-i medh ü senâsında pervâz etmiştir. Lâkin ta'yîn-i sinîn ü şuhûr ve eyyâmında sa'y-i tâm ve ihtimâm-ı temâm etmeğin ma'ûlünaleyhdır.

Hoca Sadeddin Efendi, Türkî tarihler dediği Tevârih-i Âl-i Osmanlar hakkındaki değerlendirmesinde, bu eserlerin düzensiz ve hatalı olduklarını, bunları derleyenlerin yılların ve tarihlerin tesbitinde ve olayların tertibinde hatalı ve yetersiz kaldıklarını belirtmekte, bunların birbiri ile mukayesesi çok zor olmaktadır dedikten sonra bunlardan nazm ve nesr olarak yazılmış on kadarını kendisinin bizzat okuduğunu hatalarını açıkça gördüğünü belirtmektedir.

Türkî tevârih ki Hânedân-ı 'âli-şemârih-i Osmânî ahbârına müntemidir, hâbt u hâtâyâ muhtevîdir. Câmî'lerinin ta'yîn-i sininde hatâları beyyin ve tertîb-i vekâyî'a adem-i vukûfları müte'ayyindir. İhtilâfları mevâzi'i kesîr ve birbirine tatbiki asîr idüğü müteyakkız u huşyâra vâzih ve merâyâ-i ezhân-ı sâkıbeye lâyhıdır. Manzûm ve mensûr on türlü nüsha bu hakîr mütâla'asına ermiştir her birinin ihtilâli ayan ve kusûru sûreti nümâyândır.

Bu vesile ile Sadeddin Efendi Bitlisi hakkında da bir değerlendirme yapmakta, güçlü kalemi ve derin fikirleri ile meydana getirdiği *Heşt Bihişt*'i mükemmel bir eser olmakla birlikte gereğinden fazla konuları uzattığını, denge unsurunu kaybettiğini söyleyip, *yer yer karışıklıklar ve hatalara düştüğü açıkça görülmekte olup nitekim bazı hatalarına bu eserde işaret edilmiştir* demektedir.

Mevlânâ İdrîs -*haşşa bi-mezîdi'l-takdîs*- dest-yârî-i hâme-i sihr-sâz ve kariha-i nâfize-i bülend-pervâz ile minassa-i zuhûra ibraz ettiği *Heşt Bihişt* nâm kitâb-ı dil-pesend-i ma'ârif-perdâz cümlelerin eşbehi ve her vechile evcehi iken medd-i itnâb ile imlâl serhaddine müntehî ve i'tidâl pîrâyesinden tehî olduğundan gayri hilâl-i makâlinde ihtilâl ve sûret-i kusûr u i'tilâl manzur-ı enzâr-ı ulî'l-ebşârdır. Nitekim ba'zısına bu nev-bâve-i bâğ-ı ibâretde işaret olunmuştur.

Hoca Sadeddin Efendi, diğer eserler hakkında bu küçümseyici ve eleştirel değerlendirmeyi yaptıktan sonra Sultan II. Selim'in uğurlu saltanatında telif ettiği kendi tarihini bir takım nefis benzetmelerle ve çok yüksek övgülerle dolu aşağıdaki satırlar ve cümlelerle ifade etmiştir:

Yümn-i devlet-i şâh-ı âli-câh Şeh Selîm bin Şeh Süleyman Hân -*dâme eyyâmu devletihî ve kâme hyâmu savletihî mâ-sâra eslâfihî'l-kirâm fî riyâzi'l-cinân ve ebbede ikbâle sa'âdeti nahlihî ve medde medede silsileti neslihî ilâ inkırâzi'z-zamân*- ile bu kitâb-ı müşkîn nikâb-ı bir nigâr-ı ser-fîrâz ve arûs-ı hacle-i nazdır ki arâ'is-i nefâ'is-i kütübden mümtâz olmuştur. Mûy-i müşk-bûyu sutûr-ı müselseledir ki zevâ'ib-i hûra bâhirü'l-iltibâs ve gül-güne-i cemâl-i bî-misâli midâd-ı surh ile mastûr olan âyât u ehâdis iktibâsdir ne itnâb ile imlâli ve ne icâz ile ihlâli vardır. Pîrâmen-i dâmeni ve dâmen-i pîrâheni vahal-i mübâlağadan tâhir ve nefâset-i ta'bîr-i abîr-efşâmî sarrâfân-ı nükûd-ı me'ânî nazarında zâhirdir. Ni'am-ı ta'dâd i'dâd-ı mehâsin-i selâtîn-i Osmâniyye'den kâsır ve tafsîl-i menâkıb-ı celiyye ve merâtib-i aliyyelerini gayr-ı hâsırdır. Lâkin ta'ahhüd-i terk-i tatvîl-i kelâm ve gazevât-ı külliyyeleri beyânını iltizâm özr-i bâhirdir³⁸.

38 *Tâcüttevârih*, I, 159-160.

Hoca Sadeddin Efendi'nin Şerefeddin Ali Yezdî'ye başka olaylar vesilesiyle de ağır eleştiriler yaptığı görülmektedir³⁹.

Yıldırım'ın Ankara savaşında mağlubiyetinden sonra tarihçilerin tarafgir davrandıkları, Sultan Bayezid'in durumu hakkında gerçekte alakası olmayan bilgiler ve yorumlar yaptıklarını tenkid etmektedir. Yezdî gibi Hâtîfî'nin *Timurnâme*'sinde benzer bir yaklaşım bulunmaktadır. Bazı Türkçe tarihlerin ise gerçeklere uymayan hikayeler anlattıklarını; mesela, Yıldırım'ın hapse atıldığı, bir kafese konulduğu gibi bilgiler verdiklerini belirttikten sonra, eğer böyle bir olay olsaydı Şerefüddin Yezdî bunu mübalağalı bir ifade ile naklederdi demektedir⁴⁰.

Hoca Sadeddin Efendi, diğer Tevârih-i Âl-i Osmanlar gibi Hadîdî'den de birçok yerde istifade etmesine rağmen çok sert eleştirmekte, bazı manzum tarih yazmaya cesaret edenlerin ne bulurlarsa yazdıklarını, Sultan Bayezid'in doğumu, cülusu, ömrü, saltanat süresi hakkında sıhhatli tarihler ve rakamlar veremediklerini, aralarında büyük farklılıkların bulunduğunu belirterek şiiirinde şu şekilde ifade etmektedir:

Li-Mü'ellifihî,
Hadîdî nâm bir nâ-puhte şâ'ir
Değilken dil-güşâ ta'bîre kâdir
Edüpdür iltizâm-ı nazm-ı târih
Velî olmuş sezâ-i lev m ü tevbih
İçinde çok durur ânın durûgu
Ânınçün yok durur aslâ fûrûgu
Mübeyyen etmez ahvâli kemâ hiye
Mu'ayyen eylemez sâl ile mâhi
Mu'ayyen etdiği ekser hatâdir
Gören sanır ki vâkı'-ı mâ-cerâdir
Demin zikr etdiğim akvâli yazmış
Ve likin hâmesi düz yoldan azmış
Bu vechile edâ-i kissa etmiş
Kelâmın levminden pür hisse etmiş⁴¹

39 Mevlânâ Şerefüddîn Ali Yezdî *mezîd-i ta'assubu ile ol şâhzâde-i ser-fîrâzın şec'at ve ikdâmına "beli" deyip arsa-i dilâveride merdânelik dâdın verdiğin ve izdihâm-ı ecnâd-ı düşmen-i bed-nihâd ve te'âkub-i efvâc-ı imdâd-ı riyy-i masâfîdan insrâflarına bâ'is olduğun beyân etmişdir, Tâcüttevârih, I, 174.*

40 Şerefüddîn Ali Yezdî *bu cânibi tahkîr ve Timur'u tevkîrde mübâlağa vü utrâ ve âmme-i makâlâtını ta'assub üzere icrâ etmiş iken evkât-ı mülâkâtta ta'zîm ü tekrîm mu'âmelesinden gayri bir sûret-i tasvîr ve şân-ı saltanata muhill nesne îrâd ve tahrîr etmemişdir. Mevlânâ Hâtîfî dahi Timurnâme'sinde bu minvâl üzere nesc-i makâl etmişdir. Ba'zı Türkî Tevârihde eshâb-ı kısas rivâyet-i habs-i kafes etdikleri kelâm-ı müzahrefdir. Eğer ol güne hâlet sebkat etmiş olsa hezâr âb u tâb ile Mevlânâ Şerefüddîn şerefe-i lâfa çıkarmak muhakkak idi. Tâcüttevârih, I, 186).*

41 *Bulduğun yazan ve zabt-ı tevârihde itkân tarikasından âzân ba'zı ozanlar ki târih-nüvisliğe tasaddî edip akvâl-i muhtelifî îrâd etmişlerdir. Ne şân-ı saltanata lâyıq ta'bîr-i dil-pezirî ârifler ve ne mevâlîd ü vefeyât evkâtına vâkıflardır. Her biri bir güne ta'bîr etmişdir ki beyanlarında tefâvüt-i fâhiş vardır. Kimi sâl-i hayâtlarını altmış ve müddet-i saltanatlarını otuz beş yıl ta'yîn etmişdir; kimi dahi on altı yıl demişdir ve sebeb-i mevtleri beyânında dahi akvâl-i nâ-şâyeste yazıp şer'an mücevvez olmayan emri ol şâh-ı dîndâra nisbet edip tenâvül-i*

Sultan II. Murad'la ilgili olarak bazı tarihçilerin doğum tarihini 781 olarak verdiğini, bu takdirde ömrünün kırk üç yıl olması gerektiğini, Hadîdî'nin ise saltanatını otuz bir yıl, ömrünü kırk dokuz yıl olarak vermesinin bir hata olduğun belirterek tenkit etmektedir⁴².

Yıldırım'ın Şehzadeleri, Musa, Mehmed ve İsa Çelebiler arasındaki ihtilaf, özellikle vefat eden Süleyman Çelebi'nin cenazesinin Bursa'ya gönderilmesi meselesinde tarihî bilgi farklılıkları, tarihleri Tâcüttevârîh'de açıkta değerlendirmektedir. Önce Süleyman Çelebi'nin cesedinin Musa Çelebi tarafından Bursa'ya dedesi Murad Hüdavendigâr'ın türbesine gönderildiğini yazar, sonra Ş. Yezdî, Neşrî ve Bitlisî'nin bilgilerinin farklılığına dikkat çeker. Yezdî'nin anlatımında Timur'u ön plana çıkarmasına, Neşrî'nin tutarlı şekilde olayı anlatmasına, Bitlisî'nin ise anlattıklarının başı ile sonu arasında tutarsızlıklar olduğuna temas eder.

Ve Emîr Süleyman mâlik olduğu memâlike mutasarıf olup sene *selâse ve aşer ve semâne mi'e* (813)'de Edirne tahtına cülûs edip Emîr Süleyman'ın na'şını Bursa'da cedd-i büzürgvârî Gâzî-i Hudâvendigâr hazretlerinin mezâr-ı lâmi'u'l-envârlarına irsâl eyledi. Bu îrâd olunan siyâk-ı ahbâr-ı Osmâniyye ile tezyîn-i evrâk eden müverrihler ittifâk etmiştir.Ve Şerefüddin Ali Yezdî'nin dahi Timur Hân Mûsâ Çelebi'yi vâlid-i mâcidi na'şî ile Bursa cânibine irsâl etmiştir deyü tensîs etdiğine muvâfıktır. Ammâ ol firkadan Mevlânâ Neşrî ihtiyâr etdiği tertîb üslûb-ı âhir üzeredir ve şâhzâdegân-ı Yıldırım Hânî meyânında olan vekâyi' ü hurûbu bir vechile dahi tafsil etmiştir.

Mevlânâ İdrîs, Şerefüddin Ali zikir etdiği vech üzere Mûsâ Çelebi'nin Timur cânibinden al tamgayla Bursa iyâletine nâmzed olup envâ'-ı bahşîş ü nevâziş ile ol cânibe irsâl olunduğunu ta'yîn etmiş iken Neşrî ihtiyâr etdiği mesleğe zâhib olup zeyl-i kıssayı ol vech üzere bast etmiştir. Bu takdîr üzere kelâmının lâhikını sâbıkına tatbîk asîr idüğü ma'lûm-ı ehl-i tahkîktir ve Târîh-i Neşrî'de Sultân Mehmed ile Emîr Süleyman'ın dahi ba'zî vekâyi'i mezkûrdur. Mevlânâ İdrîs dahi ol tefâsîli îrâd etmiştir. Lâ-cerem anların eserine iktifâ ve siyâk-ı sâbık üzere terk-i iktifâ edip,

Kalemi mutlaku'l-inân etdim
Ol hikâyetleri beyân etdim⁴³.

Şehzadeler arası mücadelede, Şeyh Bedreddin ve daha sonra Düzme Mustafa olaylarında ve genellikle herhangi bir değerlendirme yapılmadan İdris-i Bitlisî'den bilgiler aktarılmaktadır⁴⁴. Aynı dönemlerde, değerlendirmede bulunmaksızın Neşrî'den de nakiller yapılmaktadır⁴⁵.

zehr ile ni'met-i hayâtadan kendiyü bi-behre etdi deyü bilâ-ımtirâ bühtân u iftirâ etmişlerdir. Mukaddemâ îrâd olunan siyâk-ı sikât-ı müverrihinden Şerefüddin Ali Yezdî ve anın emsâli ekâbir-i selef ta'ayyiniüdür. Ve zabt-ı evkât-ı vekâyi'de dahi ihtimâm-ı tâmm olunup 'urza-i i'tirâz olan mukaddemât-ı vâhibeden i'râz olunmuşdur (Tâcüttevârîh, I, 216-217).

42 *Mevlid-i mahmûd-ı müsteclibü's-su'üdları yedi yüz seksen birde olmak rivâyeti ba'zî tevârîhde mestürdür. Bu takdîrce müddet-i ömürleri kırk üç yıl olur. Hadîdî'nin, "Otuz bir yıl cihânda şehlik etdi - Cihândan kırk dokuz yaşında gitti" dediği gayr-i sahih ve galat-ı sarîhdir. Vallâhu te'âlâ a'lem. (Tâcüttevârîh, 305).*

43 *Tâcüttevârîh, I, 220- 221.*

44 Bitlisî'den çeşitli konularda nakiller için bk. *Tâcüttevârîh, I, 235, 284, 298, 299, 311, 332, 336, 346, 354.*

45 Neşrî'den çeşitli konularda nakiller için bk. *Tâcüttevârîh, I, 332, 336, 345, 346, 355, 357.*

Bursa'da 832'de görülen tâun salgınının âyan ve eşraftan değerli bazı kimsenin bu arada Emir Sultan ve Molla Fenarî'nin ölümüne sebep olduğunu belirttikten sonra, *Şakaik*'in Molla Şemseddin Fenarî'nin vefatını, Recep 834 olarak verdiğini nakletmektedir⁴⁶. Çandarlı ailesiyle ilgili İdris-i Bitlisi'nin verdiği bilginin doğru görüldüğünü belirtmektedir⁴⁷.

Karamanoğlu'nun affını talep etmek üzere Mevlana Hamza'yı Sultan Murad'a elçi olarak gönderdiğini anlattıktan sonra; Bitlisi'nin farklı bir bilgi olarak, Karamanoğlu elçisinin Mevlana Celaleddin-i Rûmî torunlarından Arif Çelebi olduğunu kaydetmekte, ayrıca Sultan Murad'ın Karaman'a hareketinden önce Evrenos-oğlu Ali Bey'i Arnavudluk'a akın için gönderdiğini ve Ali Bey'in oradan bir çok ganimet ile döndüğü bilgisini de *Heşt Bihişt*'ten naklen vermektedir⁴⁸.

Semendire ve çevresindeki fetihler konusunda tarihçiler arasında yıl farklarını, olayların cereyanı hakkındaki farklılıkları ayrı ayrı verdikten sonra, Mısır ve Şam bölgesine ait bazı gelişmeleri de nakledip bu bahsi Allah en iyisini bilir diyerek bitirmektedir⁴⁹.

Osmanlı ordusunun Kula Şahin'in serdarlığında 846'de Hunyadi'ye karşı giriştiği savaşta mağlup olmasını anlattıktan sonra bu savaşta şehid olanlardan bahsederken Neşri'nin Umur Beyoğlu Osman Çelebi için Varna savaşında şehid olduğunu yazdığını; *Tevârih-i Osmâniye*'de ise serdarın Şahabeddin Paşa olduğunu yazıldığını; bazı tarihlerde bu muharebede Firuz, Yakup, Hızır ve Ömer Beylerin şehid düştüğünün belirtildiğini kaydetmektedir⁵⁰.

Öte yandan Hoca Sadeddin Efendi, Varna seferi sırasında tuzağa düşürülerek esir edilen Bolu Sancakbeyi Mahmud Çelebi'nin Sultan Murad'ın eniştesi ve Sadrazam Çandarlı Halil

46 *Bursa'da tâ'ün-ı azîm zuhûr edip a'yân u eşrâfdan çok kimesne civâr-ı rahmet savbına rihlet eyledi hattâ, ... hazret-i Emîr Sultân ve mihr-i sipîhr-i yakîn ve şem'-i encümen-i ulemâ-i fâ'ikin mecma'-ı âsâr-ı büzürg-vârî Mevlânâ Şemsüddîn Fenârî sâl-i mezbûrede dârü's-sürûr savbına ubûr etmişlerdir. Lâkin Şakâ'ik-i Nu'mâniyye'de Mevlânâ Fenârî'nin vefâtı erba'a ve selâsîn (834) Receb'inde ta'yîn olunmuşdur, Tâcüttevârih, I, 345.*

47 *Mevlânâ İdrîs eğerçi İbrahim Paşa'yı Ali Paşa'nın oğlu olmak üzere yazmışdır; ammâ Âşık Paşa birâderi olmak üzere yazmışdır. Hattâ demişdir ki Çandarlı Halil'in ki Hayrüddin Paşa nâmı ile iştihâr bulmuşdur, üç oğlu kaldı, biri Ali Paşa ve biri İbrahim Paşa ve biri İlyas Paşa idi. ... Bu mâbeynde mürûr eden müddet-i tavile Mevlânâ İdrîs rivâyetini mü'eyyeddîr (Tâcüttevârih, I, 346).*

48 *Mevlânâ İdrîs Târîhi'nde Mevlânâ Hamza yerine hazret-i Mevlânâ Celâlüddin Rûmî -kaddese'llahu te'âlâ sırrahû- ahfâdından câmi'-i cemî'-i mehâmid-i hasebî ve nesebî, sâhibü'l-me'ârif Ârif Çelebi zikr olunmuşdur. Ve kitâb-ı mezbûrda bu dahi zikr olunmuşdur ki hazret-i Hudâvendigâr Karaman diyârına güzâr etmezden evvel Evrenos-oğlu Ali Bey'i Arnabud cânibine akın için göndermişdi. Ali Bey dahi bî-hisâb Arnabud güzellerin şikâr edip ganâ'im-i kesîre ile Edirne'ye gelmiş idi. (Tâcüttevârih, I, 358-9).*

49 *Ve bi'l-cümle bu makâmda erkâm-ı aklâm-ı müverrihîn ihtilâf üzere vâkı' olmuşdur. Hattâ ba'zı tevârihde Belgrad muhâsarası ve Novaborda fethini Semendre fethinden sonra olmak zikr olunmuşdur. Cümleden Mevlânâ Neşri Semendre fethini sekiz yüz kırk ikide ta'yîn edip ... Vallâhu a'lem (Tâcüttevârih, I, 366).*

50 *Ammâ Mevlânâ Neşri Osman Çelebi'nin şehâdeti Varna gazâsında olmak üzere yazmışdır. Mukaddemâ anın rivâyeti üzere yazılmışdır. Ve ba'zı Tevârih-i Osmâniyye'de Kula Şahin yerine Şahabüddin Paşa-yı Hâdim (Hadım) yazılıp ol hengâme hengâmında Sultân Murad Sofya şehrinde bast-ı sâye-i adl ü dâd edip belde-i mezbûrede ârâm üzere oldukları mezkûrdur. Ve ba'zı tevârihde dahi ol ma'rekede şehid olan ümerâ-i izâmendan Fîrûz Bey ve Dede Müzak-oğlu Ya'kûb Bey ve Hızır Bey ve Ömer Bey ta'dâd olunmuşdur. Tâcüttevârih, I, 370.*

Paşa'nın kardeşi olduğunu ve fideyle kurtarılması konusunda Bitlisî'nin her zaman olduğu gibi farklı bir yorum getirdiğini, Mevlâna Neşrî ve Aşıkpaşazade ile bir kısım Türk tarihlerinin yorumlarının daha doğru olduğunu belirtmiştir⁵¹. Ayrıca Neşrî'nin, Sultan Murad'ın Mora seferi ve fethini 843 olarak verdiğini, İdris-i Bitlisî ve diğer tarihçilerin ise fethi 846 olarak kaydettiklerini ifade etmiştir⁵².

Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ından Lutfi Paşa, Âlî, Solakzâde ve Karaçelebizâde gibi Sâdeddin Efendi'nin de istifade etmediği, sadece bir yerde oldukça takdirkar bir ifade ile manzum mersiyesini *Tâcütevârih*'e almanın dışında kaynak olarak kullanmadığı anlaşılmaktadır (II, 399).

Nitekim fâzıl-ı Rûm câmi'-i eşât-ı ulûm güzîde-i ulemâ'-i müte'ahhirîn ve pesendide-i fuzelâ'-i mütebahhirîn sadr-nişîn-i mesned-i ifâde Mevlânâ Kemâlpaşa-zâde nazm buyurduğu mersiye-i matbû'ada evsâf-ı hamîdelerine işâret buyurmuşdur. Cümlesini îrâd mücib-i dağâmet-i kitâb olmağın bir bend-i dil-pesendidini nakl üzere iktisâr ve ri'âyet-i lâzime-i ihtisâr olundu.

'Azmd e nev-civân ve hâzmd e pîr
Sâhibü's-seyf ve sâ'ibü't-tedbîr
Hem saf ârâ idi hem Âsaf-re'y
Ne vezîr ister idi ve ne müşîr
Eli şemşîrdi dili hançer
Nîze idi kolu ve barmağı tîr
Az müddetde çoğ iş etmiş idi
Sâyesi olmuşidi âlem-gîr
Şems-i asr idi asırda şemsin
Zıllı memdûd olur zamânî kâsîr
Tâc u tahtıyla fahr eder beyler
Fahr ederdi anınla tâc u serîr
Gönlü ol sûrda bulurdu sürûr
Kî çala çağıraydı tîg u nefîr
Rezm işinde bezm 'ayşinde

51 *Lâ-cerem sultân-ı pür-kerem Mahmud Çelebi'nin tahlisini hâherinin hem-seri ve vezîria'zâminin birâderi olmağın cümleden ehemmiyet görüp kâfirin dahi gâh ü bî-gâh diyâr-ı İslâm'a tetâvülünü def' için ol iki mahbûsu kal'a-i Tokat'tan ulâk buyurup peder-i şekâ-rehberlerine gönderdiler ve Semendre'yi dahi ba'zılar rivâyeti üzere girü verdiler. Ve Mahmud Bey'i sıhhat ü selâmet ile dergâh-ı cihân-penâha getirdiler. Mevlânâ İdrîs mukaddemâ ihtiyâr ettiği meslek üzere câri olup evvelâ Üngürüs'ün İzladi derbendine geldiğine bâ'is desbot olmasına ve sâniyen vukû' bulan musâlahâ anınla olmasına zâhib olup ulâk olunan mahbuslar anın oğulları idüğün tensîs eylemişdir. Lâkin bu kitâbda îrâd olunan siyâk Mevlânâ Neşrî'nin ve Âşık Paşa-oğlu'nun vesâ'ir müverrihân-ı Türki-nüvisin muhtârlarıdır. *Tevârih-i Türkiyye'nin birinde zikr olunmuş ki Saruca Paşa ilkâ-i âzilin ile ma'zûl olup Gelibolu'da mütakâ'id idi (Tâcütevârih, I, 374).**

52 *Mevlânâ Neşrî bu fethi sene selâse ve erba'in'de (843) olmak üzere yazmışdır. Ve tafsil-i vefret-i ganâ'imde böyle demişdir ki: Bir perî-çehre câriye üç yüz akçeye satılıp nükûd kısmından gayrisine guzât iltifat etmezler idi. Ve çıkanın sikletinden kaçıp gâyet a'lâsı olmayanı almazlar idi. Nukradan masnû' evânî vü zurûf'ki gâret-ger ehl-i cihâd eline girmiş idi. Elfâz u hurûf ile beyândan güzêrân idi. Mevlânâ İdrîs ve sâ'ir müverrihîn ta'yîni üzere feth-i mezbur sene hamsîn'de (850) uhûr bulmuşdur (Tâcütevârih, I, 390).*

Görmedi pîr-i çerh ana nazîr
Çıksa eyvân-ı bezme mihr-i münîr
Girse meydân-ı rezme şîr-i dilîr
Ölicek dâr u gîr ol şîri
Ansun ve kanlar ağlasun şemşîr
Hayf Sultân Selîm'e hayf ü dirîğ
Hem kalem ağlasun anı hem tîğ⁵³

Yalnız Kemalpaşazade'nin keramet sahibi, sözüne güvenilir bir dervişten naklen Yavuz'un doğumu ve bazı alametleri hakkında bilgiler verdiğini ifade etmiştir⁵⁴.

Sadeddin Efendi babası Hasan Can'ı Yavuz devri için başlıca şifahî kaynak olarak kullanmış, bu kısım aynı zamanda tarihçilikte şifahî kaynak kullanımına tipik bir örnek teşkil etmiştir⁵⁵.

Burada şifahî kaynak ve anlatıma tipik bir misal olarak Çaldıran savaşında Şah'ın hezimet sahnesini ve Taçlı Hatun'un ser-encamını, Hoca Sadeddin Efendi'nin, dedesi Hafız Muhammed ve babası Hasan Can'dan dinlediklerine dayanarak nasıl hikâyeye ettiği şifahî anlatım örneği açısından tipik bir misal olarak aşağıda belirtilmiştir:

Hikâyet: Merhûm ced ki bülbül-i nağme sarây-ı serâ-bostan-ı Kur'ânî Hâfız Muhammed Isfehânî *-haşşe bi'l-lutfi'sl-Sübhânî*-dir, ol sefer-i pür-hatarda cebr ü ikrâh-ı şâh gümrâh ile hem-râh olup tefâsîl-i mezbûre vü âtiyeye veķûf-ı tâmları olmağın ekserini vâlid-i merhûm anlardan nakl ederlerdi: Bu dahi anlardan menkûldür ki demişler yevm-i musâfda sâ'ir havâss-ı meclis-i şâhî ile bir püşte üzere durup dâr ü gîr sûretin temâşâ eyler idik ve şah askerinin kalb ve meyseresi bi't-tamâm müste'sıl olup kendisi güzide-i sipâhî ile meysere-i Rûm üzere hücum edip yedi kerre hamle etdiğin ve her rücû'unda at değışdiğin müşâhede eyler idik. Âkıbet işfirâr-ı şems hengâmında gördük, Kızılbaş bekâyâsı top olup bir yerden at saldılar ve bir mikdâr dâr ü gîr üzere kaldılar. Âkıbet cem'iyetlerinde fetret sûreti ihsâs olundu, ol dem Şah'ın alınmasın mukarrer bildik meger ol hîn şâh düşüp at çektikleri hîn imiş hemen lahza şâh kaçıp ol bir kaç korucusun arsada alıkumuş ki kendünün kaçdığı ma'lûm olmayıp ol fursatda biraz mesâfe tayy ede. Gurûb hengâmında gördük ki anlar dahi alındı biz dahi Tebrîz'e doğru ılgar ile firâr etdik. Şeb-i târda firâr ederken ba'zı Kızılbaşlara râst gelir idik, biz anlardan şâhî sorar idik, şâh ileridedir ammâ Tâclı Hânım'dan haberiniz varmıdır derler idi. Âhir Helvâcî-oğlu Hüseyin Bey'e mülâkî olduk ki sonra risâlet tarîki ile Rûm'a gelip Yedikulle'de nice zamân mahbûs olmuşdur, sâbıka-i vidâd ve alâka-i itihâd olmağın tefâsîl-i ahvâli andan istifşâr etdik şâhın mecrûh olup eşhâs-ı ma'dûde ile kaçdığıın ve Tâclı Hanım bulunmadığıından gâyetde âzurde ve hâtırı pejmurde olmağın ve kendisin âni tefahhusla me'mûr etdiğin hikâyet eyledi. Âkıbet biz varıp Tebrîz'de muhtefî olduk sonra işittik ki Tâclı Hânım kaçıp Hoy melikine varmış, Hoy meliki dahi acele vü şitâbla şâha göndermiş ammâ merhûm vâlid ba'zı sikâtdan rivâyet eyler idi ki, Tâclı Hânım hengâm-ı

53 *Tâcüttevârih*, II, 399.

54 *Tâcüttevârih*, I, 400.

55 *Tâcüttevârih*, II, 134, 161, 272, 274, 276, 342, 343, 349-351, 355, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394-95.

şiddet hengâmede Mesih Paşa oğlunun eline girmiş ve bir gece çadırında hıfz etmiş yanında olan bî-mânend cevâhiri hattâ la‘l-i bögrek pârelerinin güzidesini ana verip tazarru‘lar etmiş ki âzâd ede. Paşa-zâde dahi azûbet-i lisânına ve dîde-i giryânına aldandıp itlâk eylemiş andan sonra kaçıp Hoy’a varmış. La‘l-i bögrek keff-i mu‘tedil mikdârı bir la‘l-i sâf ve bir cevher-i şeffâf imiş ki selâtîn-i eslâf hizânelerin tavâf eylemiş ol hacimde la‘l ana münhasır imiş.

Bir gün Şâh İsmail neş‘e-i bâde ile ol cevher-i bî nâzîri mermere çalıp kesr eylemiş vezîri ve umdetü‘l-mülkü olan Şeyh Necm-i Gilânî‘yi da‘vet edip la‘l-i bögreği paraladığın hikâyet etmiş Necm hûd mâhir zerger ve şinâsâ‘-i ahvâl-i gevher idi. Şâh‘ın vaz‘ını istihsân edip eyitmiş ki gâyetde ma‘kûl etmişsiz, bir seng-i bî-nef‘ idi ve nice pâdişâhdan kalmış bir vâcîbü‘d-def‘ idi, şimdi amele yaramış ol pâreler hakk u islâh olunup nice alât-ı nefîse tersi‘ine sâlihdir ve hürde-rîzleri müferrihâta idhâl olunur deyü Şâh’a hoş âmed söylemiş ve dediği gibi ol pâreleri terbiye vü islâh etdirip isti‘dâdına göre murassa‘ âlata pîrâye eylemiş. Şâh dahi ol pârelerin elâtîfını ki bir çift güşvâre idi, Tâclı Hânım’a vermiş idi. Mesih Paşa oğluna verdiği cevher ol idi deyü nakl olunur, V’Allâhü a‘lem.

Bu hikâyet kabîlinden zikr olunan zevcesi egerçi Tâclı Hânım değildir ammâ ol dahi gâyetde makbûlesi imiş hattâ sonra taleb-i sulh için gönderdiği elçi ile anı dahi istemiştir. Ammâ Hudâvendigâr hazretleri anın husûsunu ulemâ ile meşveret etdikde kadâsker olan Tâcîzâde Ca‘fer Çelebi istemiş pâdişâh hazretleri dahi ana vermişler nikâh edip mu‘âşeret eylemiş⁵⁶.

Sonuç olarak, XVI. asrın son çeyreğinde iç ve dış siyasette etkili olmuş ünlü bir din ve devlet adamı olan Hoca Sadeddin Efendi’ye asıl şöhretini *Tâcüttevârih* isimli tarih kitabı kazandırmıştır. İlk dokuz padişah dönemini anlatan bu eser belâgatı ön plana çıkaran süslü ve ağdalı nesir ile yazılmıştır. İran tarihçiliğinin en önemli özelliği olan bu tarz daha önce Atâ Melik Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî’nin temsil ettiği bir ekol olup Osmanlı tarihçiliğinde Farsça olarak Bitlisi’de, Türkçe olarak ise Hoca Sâdeddin ile devam etmiştir. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*’i yazarken İdrîs-i Bitlisi’nin *Heşt Bihişt*’ini Neşrî’nin *Târih-i Neşrî*’sini temel kaynak olarak kullanılmış olmakla birlikte bu arada hemen her vesile ile küçümsediği, eleştirdiği isimlerini bile tam olarak zikretmediği genellikle *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak nitelendirilen Türkçe tarihlerden azami ölçüde faydalanmıştır. Ancak belâgat, üslup ve muhteva bakımından mükemmel bir model olarak seçtiği *Heşt Bihişt*’ten istifadesinin derecesi hakkındaki farklı görüşler ve tartışmalar henüz “olgunluğa” erişmiş gözükmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

56 *Tâcüttevârih*, II, 272-74.

Kaynakça/References

- Aktepe, M., "Hoca Sa'deddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve bunun Zeyli Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, XIII (1958), s. 101-116.
- Babinger, F., *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982.
- Daş, Abdurrahman, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Konya Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XIV (2003), 165-207.
- _____, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Genç, Vural, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisî (1457-1520)*, TTK, Ankara 2019.
- _____, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- _____, *İdris-i Bitlisî, Heşt Bihîşt, Osman Gazî Dönemi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Gibb, E. J. W., *The Capture of Constantinople from the Taj-ut-Tevarikh*, Glasgow 1879.
- Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.
- Hammer, J. V., *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, Atâ Bey, İstanbul 1329, I.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*, İstanbul 1279 /1862, I.
- _____, *Tâcü't-tevârih* (Tarihlere tâctır bu kitap), sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, Başbakanlık Kültür Müsteşerliği Kültür Yayınları, İstanbul 1974-1979, I-V cilt.
- İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt, VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013.
- İpşirli, M., "Tâcü't-Tevârih", *DİA*, XXXIX, 357-59.
- Kollár, Adam F., *Annales Turcici Taschet-Tavorih sive Corona annalium dicta ab inito gentis Ottomanicae usque ad Muradem primum pertigens*, Vindobonae 1755.
- Ménage, V. L., "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", çev. Salih Özbaran, *TED*, IX (1978), s. 237-238.
- Özcan, Abdülkadir, "Heşt Bihîşt", *DİA*, XVII, 271-273.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", *Tarih Dergisi*, c. III, sayı 5-6 (1953), s. 132-134.
- Saidino Turco [Hoca Sadeddin Efendi], *Chronica dell'origine e progressi della Casa Ottomana composta da Saidino Turco, eccellentissimo storico in lingua turca*, tradotta da Vincenzo Bratutti, Wien 1649.
- Severcan, Ş., "Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri", *Kayseri EÜİFD*, VIII (1992), s. 73-78.
- Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Ş. Turan, TTK, Ankara 1957.
- Turan, Ş., "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*, X, 196-98.
- _____, "Sa'de'd-dîn", *İA*, X, 27-32.
- Yıldırım, Mehmed, *Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1997.